

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртм броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Византјолошкој инстјитјутја. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миранји у Европи 21. века : зборник радова са научној скуја одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = <i>Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i></i>	41
<i>Сјановање Рома у Србији : сјање и изазови / уредници Тибор Варади, Злаја Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Живој и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Кријичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зорица Несјоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске јовеснице / Динко Давидов</i>	97

Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић	105
Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић	121
Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композиitora / уредница Ивана Мерић	121
Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)	139
Синци и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Пути у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић . . .	177
Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić	185
Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пејојодан – јојдео / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]	201
Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић	217
Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић	217
Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пијер, Владан Јовановић	233
Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаној 17. новембра 2016. / уредник Радомила Пејановић	251
Култура, основа државној и националној идентитетја : зборник радова са научној скуја одржаној 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Косић	269

<i>Економија : запоуленосћ и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косћић</i>	<i>269</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	<i>287</i>

Култура, основа државног и националног идентитета : зборник радова са научног скупа одржаног 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Костић. – Београд : САНУ, 2017

и

Економија : запосленост и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Костић. – Београд : САНУ, 2018

Говорили: академик Александар Костић
дописни члан САНУ Павле Петровић
проф. др Михаил Арандаренко
проф. др Зоран Аврамовић
проф. др Драган Симеуновић

У Београду, уторак 18. децембар у 13 часова

ЗАВРШНА ТРИБИНА, ДВА ЗБОРНИКА

На завршној овогодишњој, седамнаестој по реду, по устаљеној традицији да бирамо издања, на Трибини Библиотеке САНУ, приказаћемо два зборника, један о економији, друго о култури. Раније смо, из исте серије, имали на овом месту зборнике о науци и образовању. Све поменуте области обрађене су на симпозијумима у Српској академији, с намером да се тако, и у наставку, назначи основни стратегијски развитак наше земље, у овом времену и у годинама које долазе. Све се обрађене теме допуњују и спајају, па је тако и данас, јер постоји узајамна повезаност, заправо: зависност, између економије и културе, јер су у истој равни, по значају и националном интересу, јер економија подиже

културу као што култура подиже економију. Некоме ће се учинити, да је то нелогично и пристрасно речено. А – није! У овој прилици то није потребно доказивати.

Све поменуте зборнике радова уредио је академик Александар Костић, који ће да говори на почетку, а потом ће своје осврте казати дописни члан САНУ Павле Петровић, проф. др Михаил Арандаренко, проф. др Зоран Аврамовић и проф. др Драган Симеуновић.

(Реч уредника)

М. В.

Александар Костић

ЦИКЛУС „СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ“

Пред нама су два зборника у којима су објављени радови саопштени на скуповима у оквиру циклуса „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“. Први зборник, под насловом *Култура: основа државној и националној идентитету* садржи 20 радова у којима је проблем културе у Србији размотрен из различитих аспеката, кроз виђења која су била често дивергентна. Други зборник носи наслов *Економија: зайосленост и рад у Србији у XXI веку* и обухвата 14 радова у којима се констатују технолошке и цивилизацијске промене чији смо сведоци, али и наговештавају промене које ће довести до радикалних помака у мноштву постојећих и будућих послова за које већ сада морамо да се припремамо.

Два поменута зборника део су ширег циклуса који, као што сам поменуо, носи општи наслов „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ и који обухвата пет кључних стубова на којима почива свако стабилно и уређено друштво. То су образовање, наука, култура, економија и државни поредак. Зборницима са скупова које данас приказујемо претходили су скупови и пратећи зборници који су се бавили проблемима образовања и науке. У јануару следеће године овај циклус ће бити заокружен скупом који ће бити посвећен државном поретку, а чији ће фокус бити усмерен на проблеме суверенитета у времену глобализације.

Чему овакав циклус и зашто се Српска академија наука и уметности, тачније, њено Одељење друштвених наука, одлучила да га организује? Свака од наведених тема којима су били посвећени скупови из наведеног циклуса до сада је разматрана на различите начине кроз појединачне монографије и радове објављене у часописима или саопштене на скуповима. Нажалост, иако су многи од њих изузетно вредни, оста-

ли су као појединачни увиди, ставови, мишљења, предлози и критички осврти који никада нису спојени у јединствену целину из које би се јасно видело стање у областима које су у њима разматране, а није се видела ни њихова међусобна условљеност. Стога је циклус „Стратешки правци развоја Србије у XXI веку“ покушај да се области које су њиме обухваћене обједине у препознатљиву целину у којој би свака била разматрана на систематичан начин, са фокусом на одређени проблем јер су прешироке да би могле да буду у потпуности обухваћене једним скупом. Имајући ово у виду, пет поменутих скупова и њихове пратеће зборнике треба посматрати као целину, као један зборник са пет поглавља који сведочи о томе како је у овом времену српска елита видела проблеме у наведеним областима, која решења је предлагала, у којој мери је била у стању да антиципира промене које нам предстоје и сугерише начине престројавања који би нам омогућили да им се благовремено прилагодимо.

Треба их, рекао сам, посматрати као јединствену целину. Ако је то у почетку и била намера организатора циклуса, која би могла бити схваћена и као лепо срочена фраза, већ после другог скупа који је био посвећен науци појавили су се обриси међусобне условљености која се у каснијим скуповима само потврдила. И образовање, и наука, и култура, и економија различита су лица исте целине обухваћене куполом државе, ма шта неко о њој мислио.

Ако овај циклус скупова и пратеће зборнике схватимо као целину, онда би они за неке будуће генерације могли да постану драгоцено сведочанство о садашњем времену, документ не само о нашем виђењу проблема у наведеним областима, већ и о нашој спремности и способности да неизбежне промене у овим кључним областима антиципирамо и да се за њих припремимо. Биће то можда и сведочанство о нашим заблудама, странпутицама, недовољној промишљености, а будуће генерације би у неким случајевима могле стећи и утисак површности и недовољне посвећености. Али, и то је део садашњег времена замагљеног фокуса и одсуства дугорочних визија које би требало да буду утемељене у капиталним националним пројектима који се не завршавају једним пројектним циклусом.

И можда баш у тој чињеници треба тражити разлоге због којих је Српска академија наука приступила оваквом пројекту. Често оптуживана за инертност, конзервативност и одсуство реакција у политички препознатљивом кључу, Српска академија наука и уметности је од свог оснивања институција чија се мисија остварује у другачијим временским распонима, кроз пројекте дугог трајања, али фундаменталног значаја. То је, уосталом, и мисија већине академија наука у свету. Српска

академија наука и уметности једна је од ретких институција у Србији која реализује базичне националне пројекте које најчешће није могуће завршити у једној генерацији, али без којих је тешко замислити утемељење и препознатљивост националне заједнице и државе. Управо у овако широком временском хоризонту треба тражити њену изузетност јер је он нетипичан за наш културни и цивилизацијски образац. Али, у ширини тог хоризонта треба тражити и разлоге неразумевања њене мисије које се често своди на исхитрене и малициозне критике.

Пет кључних области обухваћених једним циклусом који ће имати свој идентитет скроман је покушај утемељења континуитета у разматрању кључних проблема заједнице којој припадамо, без намере да се он пореди са Академијиним капиталним деценијским пројектима. До сада су, с једним изузетком, скупови из овог циклуса организовани сваке године, чиме је успостављен њихов континуитет. Али, да би тај континуитет био стабилан, циклус не би требало завршити последњим предвиђеним скупом. Стога ће се по завршетку овог циклуса он поновити са истим темама али различитим фокусом. Већ крајем следеће године биће поново организован скуп посвећен образовању, а затим скуп о науци и осталим областима које су обухваћене овим циклусом. Тиме је обезбеђен не само стабилан континуитет већ и трајно и препознатљиво присуство Српске академије наука у разматрању кључних питања развоја и напретка Србије.

На крају, уколико овај циклус истраје у свом обнављању, биће то не само документ о овом времену и нама у њему већ ће се кроз петогодишње циклусе у којима се објављују зборници видети и еволуција идеја, видеће се шта је урађено, а шта није, видеће се исправљање старих и стварање нових заблуда и странпутица. И остаће, надајмо се, трајно сведочанство о трајекторијама кроз кључне путање којима се кретала српска елита у овом веку.

Драган Симеуновић

ЦИКЛУС „СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ“

Циклус одржавања научних скупова САНУ о стратешким правцима развоја Србије у 21. веку и објављивања зборника реферата са тих скупова започет је тачно пре шест година одржавањем скупа о образовању, уз доста скепсе и упитности не само са стране већ и у самој САНУ. У питању је била једна нова идеја која је потекла од академика Александра Костића, а затим била уобличена у Одбору за филозофију и

друштвену теорију Одељења за друштвене науке САНУ, да се кроз низ узајамно концепцијски повезаних скупова одреде и критички преиспитају стратешки правци развоја Србије у 21. веку на плану образовања, науке, културе, економије и државног уређења, с тим да основни исходи скупова у форми налаза, препорука и закључака буду намењени не само релевантним чиниоцима одговорним за институционални развој Србије у тим областима, већ и широј јавности како би се омогућио што шири увид и допринос настојањима да Србија постане што је више могуће за све своје чланове просперитетно и, као *bonum commune*, респектабилно друштво. Та идеја, која је брзо наткрилила оквире и могућности не само тог Одбора већ и Одељења друштвених наука, била је од почетка препозната од стране руководства САНУ, пре свега од стране председника САНУ Владимира Костића, као не само концепцијски ново, већ и по цело друштво веома могуће корисно научно делање, па је овај циклус с правом постао циклус скупова САНУ као институције у целини. У прилог томе говори чињеница да је председник Костић и сâм бивао копредседник Програмског одбора ових скупова давши им тиме додатни значај.

Имам пријатну дужност да у својству научног секретара програмских одбора тих скупова упознам присутне са релативно оригиналном методом која је коришћена у току припреме и реализације сваког скупа. Наиме, чланови одбора за припрему скупа нису, као што је уобичајено, непосредно предлагали све учеснике скупа, већ су претежно били усредсређени на изналагање неке врсте пивота скупа, односно истакнутог зналаца области из које се скуп одржава. Његов задатак је превасходно био да прецизно тематски профилира садржај и структуру скупа у складу са актуелним друштвеним тренутком и потребама у тој области, и да потом формира неку врсту стручног тима за поједине подобласти. Тиме се настојала обезбедити апсолутна компетентност учесника скупа и уједно избегавала његова политизација у највећој могућој мери. То је био случај и са ова два зборника у којима су водеће улоге у обликовању садржаја и у одабиру учесника скупа имали, кад је реч о скупу и зборнику посвећеном култури, прво академик Љубомир Симовић, а потом и Иван Меденица, а када је реч о скупу и зборнику посвећеном економији Јуриј Бајец и Михаил Арандаренко. Важна улога пажљиво одабраног пивота скупа је била и у утврђивању основних линија скупа у договору са Програмским одбором, у оквиру којих су онда формулисане теме и за њих проналажени адекватни референти. Отуда сваки досад одржани скуп овога циклуса и сваки објављени зборник садрже те линије које га не само профилирају у складу са насловом и научним задатком скупа већ и чине складном целином. Што је посебно важно, тиме је ујед-

но избегнута у нас распрострањена пракса да аутори реферата буду *ad hoc* поступком, током једног или два састанка и присећања погодних имена на њима, именовани и на основу тога неселективно скупљени из дате области уз могућност да сами одређују своју тему, чиме је не само значајно смањена могућност да неко битан буде заобиђен, већ је и избегнуто да зборник буде несистематични сабирник махом произвољно формулисаних реферата, од којих је тек понеки употребљив за аналитичко проспективна стратешка разматрања развоја Србије у некој области, као што то неретко, у многим научним институцијама, па понекад и у самој САНУ бива. Поред тога, референти су одређивани тако да је око половина њих подносила реферате из домена теорије, а половина њих је усмено извештавала о проблемима праксе у датој области скупа, након чега би се њихова снимљена излагања претварала у ауторизовани материјал зборника. Тако, рецимо, за скуп о државном поретку који ће се одржати у фебруару половину учесника чине професори права и других друштвених наука, а другу половину чине судије Уставног суда.

Овим поступком обликовања и реализације научних скупова програмски одбор није нимало губио на значају већ је задржавао и у потпуности остваривао креативно-надзорну и консултативно-усмеравајућу улогу.

Уопште узев, у том циклусу ново је било много тога, од целовитог стратешког приступа свим кључним областима функционалне државне заједнице, преко изложеног начина организовања тих скупова, па све до модерности облика и уређености зборника који су настајали након скупова, а који у највећој мери носе лични печат ауторства Александра Костића. Зачудни по својој првој појави, ови зборници су данас без сумње не само садржински оригинално штиво већ и битан и оригиналан ликовни допринос издаваштву које негује САНУ.

Павле Петровић

ПОВОДОМ ЗБОРНИКА САНУ

ЕКОНОМИЈА: ЗАПОСЛЕНОСТ И РАД У СРБИЈИ У XXI ВЕКУ

Зборник који вам представљамо третира важна питања привредног и друштвеног развоја Србије у следећих 20 и нешто година. Тако радови у зборнику истражују будућа дугорочна кретања у Србији, анализирају њихове последице и предлажу јавне политике које би одговориле на утврђене изазове.

Једна, важна илустрација изнете међузависности истраживања у зборнику је следећа. Демографске пројекције, које су забрињавајуће у

случају Србије, детаљно су обрађене у зборнику, укључујући и алтернативна сценарија будућег кретања броја становника у зависности од основних фактора: фертилитета и имиграције. Ова анализа даље чини непосредну основу следећег истраживања које разматра могуће одговоре јавне политике, а посебно дилему подстицања рађања насупрот имиграцији. Надаље, истраживање у овом зборнику које испитује дугорочне пројекције раста привреде Србије укрштено с неповољним демографским пројекцијама, показује да дугорочни раст привреде Србије може бити угрожен услед смањене понуде радне снаге. Као реакцију на претходни резултат, следећи рад упућује на модел привредног раста базиран првенствено на расту продуктивности рада, а тек мањим делом на расту запослености. Али постоје и додатни разлози за избор претходног модела раста на које се указује у зборнику. Наиме, ослањање на раст продуктивности рада омогућује већи раст плата и увлачи радну снагу у атрактивније и сложеније послове, с једне стране, и обезбеђује конвергенцију привреде Србије ка развијеним привредама ЕУ, што је услов за њену успешну интеграцију, с друге стране.

Претходним, наравно, нисам исцрпео садржај зборника – за то упућујем на следећег говорника, али сам надам се илустровао да зборник представља релативно заокружену целину, а не прост скуп прилога. То је његов додатни квалитет.

Избором релевантних тема везаних за привредни и друштвени развој Србије, као и одговарајућим анализама, зборник је учино значајан помак дефинишући оквир за будућа истраживања. Наравно, за очекивати је да будуће анализе понуде и неке убедљивије одговоре, или укажу на друга питања као значајнија у овој разматраној области.

Тема која је побудила моју пажњу је питање привредног раста Србије, а управо горе сам показао како се она провлачи кроз низ радова у зборнику. Привредни раст Србије заостаје за растом упоредивих земаља Централне и Источне Европе: он се креће од 3 до 3.5% годишње док је у упоредивим привредама преко 4%. Резултат тога је да, иако смо кретали са приближно истог нивоа, животни стандард мерен бруто домаћим производом по глави становника (БДП *per capita*), сада је за 50% већи у Румунији и 30% у Бугарској.

Добар концептуални оквир за разматрање привредног раста у Србији даје емпиријски утврђена једначина раста која објашњава од 80% до 90% варијација раста по земљама. Као мера раста узима се управо раст БДП *per capita*, а он поред привредног раста апроксимира и раст продуктивности рада (тј. БДП по запосленом).

Емпиријска једначина раста каже да раст БДП *per capita* зависи од почетног нивоа развијености посматране земље, величине инвестиција у нове капацитете (фиксни капитал), образовања, квалитета

формалних и неформалних институција и улагања у истраживање и развој.

Уколико земља креће са нижег нивоа развоја, њене могућности за бржи раст су веће. Ради се о томе да неразвијенија земља може да увози постојеће, нове технологије из развијенијих и тако обезбеди бржи привредни раст. Бар два услова су потребна да се ово деси. Неопходно је да заостајање дате привреда не буде сувише велико у односу на развијене те да она буде у стању да апсорбује савремене технологије. Други услов је да учење/савлађивање познатих технологија од стране неразвијених земаља иде брже од стварања нових технологија. Ако је претходно случај, раст у неразвијенијој привреди може бити већи од оног у развијеној, тј. прва конвергира другој, и то економисти називају бета конвергенција. Ова детерминанта раста – ефекат сустизања, показује се емпиријски као значајан фактор. Постојећа истраживања указују да земље Централне и Источне Европе, чланице ЕУ (ЦИЕ10), за сада конвергирају ка развијеном делу ЕУ. Стога постоји шанса да то учини и Србија, те да јој ефекат сустизања буде важан извор будућег дугорочног раста, али се то неће само од себе десити.

Инвестиције увећавају производне капацитете и тако обезбеђују раст производње. То чине улагањем у већ постојећу, познату опрему, али и увођењем нових технологија; у потоњем случају оне омогућују претходно описани ефекат сустизања. Србија структурно заостаје у нивоу инвестиција за упоредивим привредама ЦЕИ10. Ми инвестирамо испод 19% оног што створимо за годину дана (БДП) док ЦЕИ10 у просеку 22%, с тим да су инвестирале и до 25% када су биле на нашем садашњем нивоу развијености. Разлог ниских инвестиција у Србији је, прво, што држава недовољно инвестира у путеве и железницу, заштиту животне средине (депоније, пречишћавање отпадних вода, смањење загађености ваздуха), затим у инфраструктуру здравства и просвете. Следећи разлог је што домаћи приватни сектор недовољно инвестира. Највећи део овог сектора чине мала и средња предузећа чије пословање, а тиме инвестирање, пресудно зависи од пословног окружења, што је у знатно мањој мери случај са страним или домаћим великим инвеститорима. Владавина права је пресудна за привредно окружење, тј. да мали инвеститор буде равноправан и заштићен: у погледу уговора које је склопио, да ће суд ефикасно пресудити а не онда кад економски постаје ирелевантно, да га корупција неће избацити из државних јавних набавки и сл. Србија стоји лоше у том погледу, што значајно ограничава инвестиције а тиме и привредни раст. Овде је неопходан структурни заокрет да бисмо обезбедили прихватљив дугорочни привредни раст и прикључили се ЦЕИ10.

Образовање се у контексту привредног раста може посматрати као улагање у људски капитал, чије увећање доводи до раста. Постоји значајан простор да се унапређењем образовања у Србији битно подстакне дугорочни раст. Управо посебан зборник САНУ, из исте серије као и овај који представљамо, у далеко ширем контексту анализира проблем образовања у Србији.

Квалитет институција статистички значајно утиче на стопу привредног раста, показују бројна економетријска истраживања. Србија се и овде ниско рангира – најновија анкета Светског економског форума показује да међу 140 земаља Србија изразито заостаје тј. налази се иза стотог места код скоро свих релевантних индикатора: независност правосуђа 107, ефикасност решавања спорова 108, организовани криминал 104, заштита власничких права 115, оптерећење државном регулацијом 113 итд. Озбиљан и упоран рад у овој области већ дуго изостаје у Србији – радије се прибегава пречици: субвенцијама страним инвеститорима. Ово може да помогне на кратак рок, али без значајног унапређења институција Србија је осуђена на трајно привредно заостајање у односу на упоредиве земље ЕУ.

Претходно излагање показује које су то области на које Србија мора да се усредреди да би обезбедила задовољавајући дугорочни привредни раст. То су дакле инвестиције, образовање и институције, и све су то фактори на страни понуде, тј. они који увећавају производњу. До њих смо дошли гледајући емпиријске моделе који успешно објашњавају раст, тј. скоро 90% варијација стопа раста по земљама. Међутим и економска теорија сугерише слично, тј. да фактори на страни понуде одређују средњорочни и дугорочни раст. Поменути емпиријски модели су и формулисани полазећи од теорије.

Управо у претходном лежи моје неслагање са тврдњом рада у зборнику да је за достизање и одржавање снажног економског раста пресудан снажан раст потрошње („агрегатне тражње“), што треба да буде обезбеђено одговарајућом фискалном и монетарном политиком. Монетарна и делом фискална политика, могу да утичу краткорочно на тражњу (потрошњу), и преко ње на обим производње али само утолико да га врате на дугорочну путању ако је испод (рецесија) или изнад (инфлација) ње. Ове политике не одређују темпо дугорочног раста привреде. Неслагање није академско, већ има значајне последице за политику привредног раста, тј. да ли ћете се концентрисати на факторе на страни понуде (инвестиције, образовање, институције и сл.) да повећате привредни раст или ћете покушати то да учините манипулацијом монетарне и фискалне политике.

На крају, нека и ово неслагање буде схваћено као почетак плодног

сучељавања супротстављених ставова и анализа које ће овај зборник омогућити и надам се подстакнути.

Михаил Арандаренко

ПОВОДОМ ЗБОРНИКА О ЕКОНОМИЈИ

Као члану програмског одбора саветовања из којег је проистекла књига коју представљамо, припала ми је дужност, али и част и задовољство да саопштим основне чињенице и информације о прилозима који чине овај зборник. Пре свега, потребно је рећи да су саветовање, као и зборник који је из њега проистекао, били веома пажљиво осмишљени. Циљ је био да се, колико је год то могуће, што целовитије осветле садашње стање и дугорочни изгледи српског тржишта рада у контексту глобалних и регионалних промена у економским, демографским и социјалним приликама, као и промена у карактеру запослености и рада у ХХИ веку.

Отуда је сасвим природно што прилози заступљени у овом зборнику долазе из различитих дисциплинарних оквира. Премда доминира економска анализа, заступљени су и демографски, секторски, радно-правни, социолошки, културолошки, роботички, футуролошки и други приступи питањима будућности рада и запослености. Заправо, преко тржишта рада економија успоставља најјаче и најзанимљивије везе са другим деловима друштвеног система, и природно је што овај зборник, настао у сарадњи Економског факултета и Академије наука, настоји да што потпуније искористи могућност сарадње и прожимања различитих дисциплинарних приступа.

Премда је управо кроз своју живу интеракцију са другим сферама друштва тржиште рада по много чему јединствено поље економије, у дугорочним разматрањима *йонуде рада* посебно важно место припада демографским пројекцијама и политикама. Два рада у зборнику посвећена су анализи демографских проблема и перспектива. Горан Пенев у раду „Демографски оквири неравнотеже на тржишту рада из дугорочне перспективе“ приказује најважније резултате својих пројекција становништва Србије у периоду 2011–2061. године. Скоро је извесно да Србија може да очекује значајно смањење становништва (између једног и 2,4 милиона, у зависности од претпоставки везаних за фертилитет и миграциони салдо) и још значајније смањење становништва радног узраста услед секуларног старења становништва. Рад Мирјане Рашевић и Славице Ђукић-Дејановић насловљен „Политички одговор на демо-

графске изазов“ настоји да понуди експертско-политички одговор на низак ниво рађања, популационо старење и веће иселјавање од уселјавања у земљу. Да би тај одговор био адекватан, ауторке посебно указују на значај истраживања понашања и ставова самих актера од којих зависи демографска будућност земље.

Питањем како ће изгледати будућност рада и запослености у контексту интеграције нових метода управљања и аутоматизације заснованих на напредним применама информационих технологија, нових материјала, биомиметике и интелигентних робота бави се рад Дејана Б. Поповића насловљен „Роботи и запосленост у четвртој индустријској револуцији“. Ближе упознат са трансформационим потенцијалима нове индустријске револуције, аутор не дели у пуној мери стандардни оптимизам економске науке да ће радна места која буду нестала у процесу роботизације бити више него надокнађена кроз креирање нових радних места у секторима на чије ће формирања или раст тај исти процес роботизације утицати. Аутор саветује одговоран приступ, посебно важан у земљама средњег нивоа дохотка, у коме ће се организовано управљати транзицијом радника погођених роботизацијом ка новим пословима.

Као контрапункт разматрањима о четвртој индустријској револуцији, рад Драгана Шкорића и групе сарадника „Перспективе развоја села и пољопривреде у Србији до 2040. године“ прави детаљан инвентар стања у најтрадиционалнијем од свих привредних сектора, пољопривреди, у којој још увек ради скоро 20% укупног броја запослених, и предлаже детаљне мере за њену ревитализацију.

Економске перспективе *тражње* за радом најцеловитије осветљава прилог Ивана Николића, Јурија Бајца и Љиљане Пејин Стокић под називом „Запосленост у светлу бржег економског развоја“. Третирајући тражњу за радом као изведену тражњу, они виде убрзани привредни раст који је, уз одређене претпоставке, могуће очекивати у неколико наредних деценија, као кључни замајац преокрета на тржишту рада. Захваљујући не посебно спектакуларним просечним годишњим стопама раста од 4,5%, а у садејству са брзим опадањем становништва радног узраста, садашња недовољна радна ангажованост становништва претвориће се у оскудицу радне снаге већ половином наредне деценије. Узимајући ту оптимистичну квантитативну пројекцију тржишта рада као практично обезбеђену, они као кључни проблем издвајају једну тему која ће бити варирана на разне начине још у неколико радова у зборнику – питање квалитета запослености.

Из микроекономске и емпиријске перспективе, на основу података Анкете о приходима и условима живота (СИЛЦ), питање квалитета запосленост осветљава рад Горане Крстић „Ефекти количине и квалитета

рада на благостање и неједнакост дохотка у Србији“. Количина рада анализирана је на основу интензитета рада чланова домаћинства, а квалитет рада на основу заступљености нестандартних облика запослености, као што су запосленост са непуним радним временом, рањива и неформална запосленост. Ауторка указује да је потребно створити предуслове за раст квалитетне запослености и смањење доходне неједнакости кроз повећање редистрибутивне улоге пореза и социјалних трансфера.

У раду „Институције и политике тржишта рада“ Маја Јандрић и Драган Алексић спровели су анализу кључних институција на тржишту рада Србије и дошли до закључка о постојању ниског нивоа сигурности на овом тржишту, на шта указују сви елементи које су посматрали: индекс законодавне заштите запослења, обухват система накнада за незапослене, издвајања за активне политике тржишта рада, низак апсолутни ниво минималне зараде, као и проблеми у функционисању социјалног дијалога.

Социјални дијалог у фокусу је рада Зорана Стојиљковића насловљеног „Криза индустријских односа и (не)могућност ефективног дијалога“. Признајући дугорочно планетарно и национално слабљење синдиката и кризу индустријских односа, аутор ипак види одређене могућности за оживљавање социјалног дијалога у контексту процеса европских интеграција.

Марио Рељановић у раду „Агенције за привремено запошљавање: прекарни рад или ефикасно тржиште рада“ бави се анализом праксе уступања запослених у Србији и закључује да то доводи до значајног кршења радних права лица која су тако ангажована. Аутор се залаже за измену нормативног оквира и ефикаснију контролу његове примене.

Милена Драгићевић Шешић и Рада Дрезгић у раду „Запошљавање и прекарни положај радника у креативном сектору – културни радници у трагању за самоодрживошћу“ анализирају разне појавне облике прекарности у културном сектору и указују на њене велике негативне последице по културу – од губљења аутономије у јавном сектору, снижавања продукционих стандарда, до превеликог интензитета рада у приватном сектору и одлива талената – у друге домене рада и у иностранство.

Када је, као у Србији, агрегатна тражња за радом недовољна, док су истовремено институције тржишта рада субоптимално конфигуриране, одређене демографске категорије и групе могу да буду у посебно неповољном положају. Рад Јелене Жарковић Ракић и Марка Владисављевића „Неактивност жена на тржишту рада Србије: анализа узрока и политика које би допринеле расту запошљавања“ детаљније разматра субјективни статус жена на тржишту рада, разлоге за неактивност жена,

као и политике које би могле да допринесу њиховом већем радном ангажовању. Рад Јелене Марјановић „Проблеми младих изван образовања и запослености“ разматра, с једне стране, ко доминантно сачињава ову рањиву категорију, а са друге стране, адекватност мера активне политике тржишта рада према младима изван образовања и запослености. Ауторка идентификује фокусираност политике према мерама усмереним ка високообразованим младима, чији је положај на тржишту рада и без тих мера знатно повољнији у односу на њихове мање образоване вршњаке.

Рад Слободана Цвејића „Социјална предузећа у Србији“ представља економске и социјалне функције социјалних предузећа и закључује да се ради о малом, али отпорном и растућем сектору који се у Србији консолидовао у годинама економске кризе и игра све важнију улогу у повећању социјалне кохезије, због чега заслужује већу пажњу и подршку јавног и приватног сектора.

Најзад, уводни текст Михаила Арандаренка идентификује четири велика изазова који стоје пред српским тржиштем рада у деценијама које долазе: унапређење јавног здравља, превазилажење зачараног круга дуалности тржишта рада, развргавање модела изласка и лојалности на тржишту рада, у коме централно место имају радне миграције, као и излазак из замке средњег нивоа дохотка.

Зоран Аврамовић

КАКВИ СУ КУЛТУРНИ ТЕМЕЉИ ДРЖАВНОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА?

Зборник *Култура: основа државној и националној идентитетима* садржи 21 рад неједнаке дужине и различитих тематских усмерења, понекад сагласни у ставовима и оценама а понекад са мањим и већим разликама. Кључни појмови су култура, национални идентитет, држава.

Зборник садржи радове једног дела српских културних делатника који су своју истраживачку и сазнајну пажњу усмерили у више правца: описивање стања у култури, културно наслеђе, културне политике, стваралаштво, законодавство, финансирање, образовање, одлучивање, културна политика града.

Разлике у теоријском разумевању појма културе испољавају се и у радовима сарадника зборника. Крећу се од општедруштвених садржаја културе до културе као уметничког стваралаштва и елитизма. У неким радовима се инсистира на претходном разбистравању категоријалног

апарата културе пре него што се крене у истраживања, описивања стања и пројектовања развоја.

Подручје националног и културног идентитета је област оних знакова и њихових значења који одређују припадање појединца и група некој заједници и која их самим тим разликују од других народа и њихових култура. Неки аутори су у својим радовима акцентовали различите елементе културног и националног идентитета. Указано је на значај језика, православне вере, културне традиције, спектар вредности, стваралачка дела и личности културе. Такође, истакнута је чињеница да културни идентитет обухвата савремено стваралаштво и стварање услова за стварање нових културних парадигми.

Неки аутори су проблематизовали појам идентитета као непрестано променљиву вредност. На примеру романа из југословенског раздобља и филмова у транзиционом периоду, појам идентитета се тумачи као флуидан, трауматичан. Национални идентитет обликује се у сагласју с Другим, што се показује на примеру југословенског и постјугословенског идентитета. Мозаички идентитет је преовладавао у књижевности у југословенском периоду. После разарања СФРЈ идентитети су се „затворили“ у националне државе.

Сличан став се образлаже у раду који се бави анализом филмова у Србији у последњих десет година (2007–2015). У српском филму идентитет се испољава као бинарни – „испразна младеж“ одбацује прошлост а „уморни ратници“ критички преиспитују ратну прошлост (Велики рат 1914 и ратови 1991–1999).

Културни идентитет пресудно конституише стваралаштво бројних генерација (наслеђе) али и дела индивидуалних стваралаца. Како у теорији тако и у нашем говору о односу личности и културе постоје разлике. У зборнику радова се развија тврдња да је прошло време великих појединаца али, на другој страни, заступа се гледиште да је појединачни активизам био и остао централна снага људског стваралаштва, креативности и знања.

Културна политика може бити прагматско-тржишна, партиципативна, еманципаторска или елитистичка. Сваки тип културне политике садржи циљеве и средства којима се она остварују. Број културних институција (библиотека, издавача, музичких ансамбала, позоришта, музеја, кинематографије), структура запослених у култури, просторни распоред културе, остварења културних програма и пројеката описују стање у конципирању културне политике.

Главни циљ културне политике мора бити заштита националног идентитета у чијем је средишту стратегија очувања и развоја језика. Таква стратегија обухвата 19 тачака.

У другим радовима се развијају ставови о деетатизацији културне политике – од државног управљања до тржишта у култури и децентрализације и аутономије културе. У зборнику се културна политика концепира на три сектора – јавни, приватни, цивилни. Културна политика се разумева тако да се сва три сектора развијају равноправно.

Разматрају се модели јавно-цивилног партнерства у остваривању јавног интереса у култури. Цивилни сектор подстиче уметничко стваралаштво изван традиционалних културних центара, афирмише културу „одоздо“. Овим концептом смањују се изгледи инструментализовања културе.

На овом фону су и радови о независној културној сцени. Независна културна сцена (то није аматеризам) обухвата преко 80 организација и две хиљаде уметника. Активизам, иновације, ангажман је саставни део националне културне политике. Скреће се пажња на одлазак младих уметника из земље. Проблем је међутим, шири, погађа и друге државе. Афирмативно је НКС поменута и у зборнику: мора се уважити независна културна сцена.

Значајном продубљивању знања о културним политикама доприноси рад у коме је изложено поређење са другим европским државама. Дат је сажет преглед културних политика Немачке, Аустрије, Француске, Велике Британије, Шведске, Норвешке, Италије. Тенденција да се повећа сопствени приход установа културе (спонзорства, маркетинг, приватни сектор), омогућава држави да се оријентише на подршку елитној култури, децентрализацији, регионализацији, „самофинансирању“. Указује се на слабу евалуацију и координацију на националном нивоу. Препоруке ЕУ у култури крећу се у оквиру тема: културна различитост, интеркултурни дијалог, сарадња и мобилност, статус уметника, културна права и етике, приступ култури и учешће у култури, социо-економски утицај културе, деоничарско управљање, регионалне културне политике, дигитализација и култура.

Дефиниција културног наслеђа обухвата сва она добра која су створена радом низа ближих и даљих генерација стваралаца. Савремено схватање културног наслеђа укључује и природно богатство одређене државе или региона. Основни циљ установа које се баве културним наслеђем је чување, заштита, истраживање, презентација. То су архиви, музеји, заводи за заштиту споменика културе, кинотеке, фонотеке, библиотеке.

Културном наслеђу посвећено је пет радова. Као установе које скупљају, чувају, обрађују и излажу разне облике културног и друштвеног живота током историје, музеји су чувари али и чиниоци развоја националног и културног идентитета. У радовима се указује на потребу

шире и систематичније бриге друштва за овај стуб културног идентитета и то иновирањем законодавства о музејима, значајнијим побољшањем финансијске основе музејских установа. Инсистира се на осавремењивању комуникације са публиком, напуштање просветитељске идеје музеја и ширење мултиперспективности и партиципативности музејског деловања.

Поред националне бриге постоји и међународна заштита културног наслеђа. Овим аспектом међународне заштите и афирмисања бави се Унеско као агенција УН која брине о заштити светске материјалне и нематеријалне културне баштине којој припада и Србија. Рад Дарка Танасковића је посвећен борби Србије да одбрани културну баштину на Косову и Метохији. Поред указивања на притиске држава које су признале Косово Танасковић скреће пажњу и на потребу унутрашњег стручног и аргументованог супротстављања лажима, посредоване моћном пропагандом о српској религијској култури и сакралном градитељству на Косову и Метохији.

У зборнику се указује на културна добра као на необновљиви ресурс. Значајна улога нових технологија у пројектима дигитализације заштите културних добара аргументује се на примеру филмова у Србији.

Једна од значајних димензија културе је њен законодавни оквир. У Србији је, тврди се у зборнику, на делу неуређеност законодавног оквира културе. Не примењују се постојећи закони, не доносе се нови, не иновирају се стари, а када се мењају, изостаје широка расправа о законима који су на снази. Проблем се појављује са законима из других ресора који важе и у култури и тако долази до колизије законских норми. Потребно је донети нов закон о култури. Недостају закони повезани са кровним законом о култури. Мора да се мења статус установа културе од националног значаја и статус као и улога независне културне сцене.

Ставови о материјалној потпори културе крећу се од наглашавања буџетског финансирања (плате, материјални трошкови, опрема, инвестиције и основни програми установа чији су оснивачи Република или локална самоуправа) до сопствених извора. Међутим, култура не сме да буде препуштена тржишту. Предлаже се формирање националног фонда за културу који би био независан од Министарства културе.

Креативне индустрије и њихово повезивање са другим индустријама даје им важно место у економији и политици градова и држава. Финансирање у култури одвија се комбиновањем буџета и приватних инвестиција (власт на разним нивоима, бизнис, филантропија и фондације, продаја улазница).

Културна публика се ствара образовањем и васпитањем потреба за културним вредностима. У том подухвату учествују родитељи, настав-

ници, медији, државни ресори. Образовни систем обликује једну листу културних вредности или један избор из културе. Наставни програми и уџбеници основне (и средње) школе обликују превасходно оне вредности културе које припадају фонду примарног културног идентитета. За културолошко идентитетско образовање о традицији (језик, књижевност, историја) одговорни су образовни систем, образовна политика, наставни програми, програмски садржаји, уџбеници, систем професионалног развоја наставника. Чување и преношење културних традиција на млађе генерације једна је од значајних функција образовања.

Ко и како одлучује о култури у демократској држави и ко управља културним установама? – питање које је такође разматрано у зборнику.

Културна политика и културна стратегија подразумевају компетентно доношење одлука. Од великог је значаја компетенција доносилаца одлука у култури. Прошло је време бирократског и децизионистичког управљања. Свака одлука у култури мора да се повеже са стручним комисијама и да избегне сукоб са јавношћу. Указује се на предуго задржавање вд статуса директора, критикује се непоштовање процедуре избора, одбацују се политички кишобрани над избором директором.

Град је облик организације друштвеног живота у простору. Културна политика града је подручје усмеравања културног живота становника са становишта одређених циљева. Савремено друштво је у знаку „јуриша на градове“: град постаје центар културног живота а село се празни и нестаје. Град је концентрација уметничких установа. Формулисање циљева културне политике града мора да пође од затеченог стања у култури, од аналитичког инвентарисања културне ситуације. Планови у култури града садрже приоритете културних потреба. У неким друштвеним приликама приоритет ће се дати општем интересу у култури а у другим појединим делатностима културе (позориште, библиотека, филм итд). Избор приоритета у културној политици града последица је система одлучивања и креће од чувања културне прошлости, подстицања стваралаштва, улагања у инфраструктуру или у објекте.

Урбана култура и идентитет града повезани су са одређеним вредностима. Очигледна је напетост између урбанистичког наслеђа и нове архитектуре и урбанизма. Појава инвеститорског урбанизма занемарује стручна мишљења и јавне ставове. Урбано наслеђе и креативност уређивања градског простора разматра се као саставница шире схваћеног културног идентитета.

У радовима преовладава критички наратив о стању културе у Србији који се креће од опште тврдње да „нема никог ко о култури мисли позитивно“ до оспоравања појединих елемената културне политике. Критички се указује на стање у музејима Републике Србије. Нису

поштеђени ни законодавство ни квалитет управљања. Када је реч о стваралачкој култури, уметничким делима оцена је другачија. Култура је жива и активна. Покретачи културе су, поред стваралаца, креативне индустрије, независна културна сцена, ентузијаста.

Критички тон већине прилога у зборнику није без одређених предлога за конструктивну промену неких делова културне политике. На првом месту инсистира се на компетенцији у изради стратегије и културне политике. Одлучивање о култури треба проширити на цивилни и јавни сектор. Потребна је промена неких закона али и доношење недостајућих. Буџетско финансирање културе треба допунити из других (тржишних) извора. Треба појачати културне садржаје образовања у чему се види ширење културне публике. Обновља се стари захтев за деполитизацијом културе али без ширег образложења.

Да закључимо: ставови и оцене стања у култури као и идеје о циљевима и средствима културне политике, разумљиво, нису истоветни. Питање је како се поставити према таквим разликама у оцени и пројектовању развоја. У културној пракси нечему се мора дати предност.

У даљем раду на овој теми очекује се осветљавање ширег круга питања културног наслеђа и уметничког стваралаштва. Овде указујем на неке теме о којима треба да се разговара:

1. Музичка и ликовна, позоришна, филмска уметност у културном идентитету Србије;
2. Културни центри, културни догађаји, манифестације, награде у култури;
3. Аматеризам као једини облик културе у мањим местима;
4. Положај самосталних уметника и струковних организација у култури у систему одлучивања;
5. Идеолошки интереси и културне установе, ствараоци, публика;
6. Изазови глобализацијске културе за проблем идентитета;
7. Како развијати културне потребе младе али и старије генерације?

Истичем две, по мом мишљењу, незаобилазне теме – културно наслеђе Срба на Косову и Метохији и културни дијалог односно дијалог у култури.